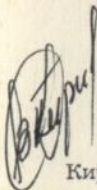

На правах рукопису

УДК:331.965.361.773

Кирилеїза Василь Петрович

**ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ
ПРОДОВОЛЬСТВА**

Спеціальність 08.07.02 -

Економіка сільського господарства і АПК

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00739767 (\$)

Лб. 35. 907

AB - 35.907²

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі менеджменту і права Львівського державного сільськогосподарського інституту протягом 1993-1996 років.

Науковий керівник : доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Галанець В.Г.

Науковий консультант : кандидат економічних наук, доцент
Андрушко М.І.

Офіційні опоненти : доктор економічних наук, доцент
Черевко Г.В., кандидат економічних
наук, доцент Шульський М.Г.

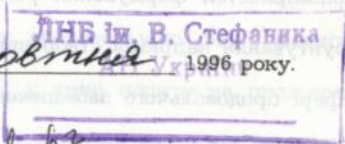
Провідна організація : Головне управління сільського
господарства
і продовольства Львівської області.

Захист дисертації відбудеться "18" листопада 1996 року
о 13⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої Ради К.04.16.01 з захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у
Львівському державному аграрному університеті за адресою : 292040, м. Дубляни
Жовківського району Львівської області.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного
аграрного університету.

Автореферат розісланий "15" листопада 1996 року.

Вчений секретар Ради,
кандидат економічних наук, доцент
К.В. Прокопишак

Handwritten signature of K.V. Prokopiuk

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1.1. Актуальність теми. Глибока криза, яка охопила економіку країни, спричинила різке падіння рівня життя населення. Найбільш болоче громадянами сприймається загострення продовольчої проблеми. У країні з високим аграрним потенціалом рівень виробництва сільськогосподарської продукції залишається надзвичайно низьким. Більша частина населення змушена обмежувати себе у споживанні найнеобхідніших продуктів харчування. Від розв'язання продовольчої проблеми залежить успіх економічних реформ і, без перебільшення, доля державності України.

Становище сільського господарства протягом останніх років надзвичайно ускладнилось. При збереженні існуючих тенденцій, які характеризуються виснаженням земельних угідь, старінням фондів, скороченням споживання інших ресурсів, рівень виробництва сільськогосподарської продукції може знизитися до критичної межі. Але навіть в умовах скорочення обсягів виробництва можлива ситуація, коли продукція не знайде свого споживача. Населення не в змозі купити навіть той недостатній обсяг продовольчих товарів, який пропонується на ринку.

Спроби зупинити зростання цін на продовольство, стимулювати платоспроможний попит населення досі відчутних позитивних результатів не дали. Допущені в ході аграрної реформи помилки призвели до небажаних соціально-економічних наслідків у сфері продовольчого забезпечення населення. В такій ситуації дослідження продовольчого ринку висуваються на передній план.

1.2. Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення закономірностей формування регіонального продовольчого ринку та розробка й обґрунтування напрямів створення соціально-орієнтованого ринкового середовища у сфері продовольчого забезпечення. Для досягнення поставленої мети потрібно було розв'язати такі завдання:

- розглянути теоретичні основи функціонування регіонального ринку

продовольства, визначити методику його дослідження;

- встановити тенденцію у споживанні продовольства, залежність від платоспроможного попиту населення;

- провести аналіз проблем функціонування сільськогосподарських і переробних підприємств та визначити шляхи їх розв'язання;

- дати оцінку стану інфраструктури продовольчого ринку та визначити перспективні напрями її розвитку;

- обґрунтувати принципи державного регулювання ринку продовольства.

1.3. Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є система відносин у сфері виробництва, розподілу і споживання продовольчих товарів. Об'єктом вибрано продовольчий ринок Львівської області.

1.4. Методологія і методика дослідження. Методологічною і теоретичною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, основні положення економічної теорії, а також ідеї, що містяться в законодавчих актах Верховної Ради України, рішеннях кабінету Міністрів та указах Президента України стосовно реформування агропромислового комплексу, праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

У процесі розробки поставлених у роботі завдань використовувались відповідні методи дослідження: економіко-статистичний, системного аналізу, монографічний, абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний.

Джерелами інформації для дисертаційного дослідження стали дані державної статистичної звітності, довідково-нормативні матеріали, літературні джерела.

1.5. Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше дається комплексна поглиблена оцінка функціонування регіонального продовольчого ринку в умовах гострої економічної кризи; досліджено тенденції у зміні попиту на продовольчі товари та їх пропозиції, реакцію виробників і споживачів на зміну кон'юктури ринку продовольства; визначено перспективність розвитку окремих елементів

інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції та продовольства; співставлено тенденції у розвитку різних ланок циклу виробництва і просування продовольчих товарів (сільського господарства, харчової промисловості, торгівлі), проаналізовано особливості їх реагування на реформи в агропродовольчій сфері.

1.6. Практична цінність дослідження полягає в тому, що проведена робота сприяє пізнанню особливостей розвитку ринкових відносин у сфері продовольчого забезпечення. Отримані висновки і пропозиції можуть бути використані при пошуках резервів нарощування виробництва продовольчих товарів, проведенні реформи у сільському господарстві та суміжних галузях. Результати досліджень можуть бути враховані при розробці регіональних програм продовольчого забезпечення населення.

1.7. На захист виносяться:

- виявлені особливості реакції підприємств-виробників сільськогосподарської продукції і продовольства на поглиблення економічної кризи в країні;
- обґрунтування необхідності підняття платоспроможного попиту населення як основної умови розвитку продовольчого ринку;
- пропозиції щодо розвитку окремих елементів інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції і продовольства;
- перспективні напрями розвитку виробництва продовольчих товарів;
- обґрунтування основних принципів державного регулювання продовольчого ринку в період подолання економічної кризи.

1.8. Апробація роботи. Основні результати досліджень доповідались на науково-практичних конференціях у Чернівцях, Луцьку, на наукових конференціях у Львівському державному сільськогосподарському інституті, в тому числі на міжнародній конференції "Проблеми кооперації у сільському господарстві", 1995 рік. Результати досліджень опубліковані в наукових працях загальним обсягом 0.95 друкованого аркуша.

1.9. Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури і додатків. Робота викладена на 156 сторінках машинописного тексту, містить 30 таблиць, 1 рисунок та 9 додатків. Список використаної літератури включає 152 найменування.

2. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обгрунтовано актуальність теми, визначена мета та основні завдання, предмет і об'єкт дослідження, висвітлена методологія та методика дослідження, наукова новизна, теоретична і практична цінність.

У першому розділі викладено теоретичні основи дослідження ринку продовольства. Зазначається, що поняття ринкової економіки охоплює економічну систему, за якої обіг товарів, рух капіталу й робочої сили ґрунтуються переважно на стимулюючій дії конкуренції при раціональному співвідношенні саморегулювання і регулювання цих відносин з допомогою законодавства й економічних важелів з боку держави. Характерним є те, що обсяг і структуру попиту та програму пропозиції визначають споживачі - центральна фігура ринку.

Ринок - це засіб комунікації, за допомогою якого вступають у відносини виробники і споживачі товару, або система цих взаємовідносин. Ринок продовольства - це спеціалізований ринок, який є системою взаємовідносин між виробниками продовольчих товарів і їх споживачами. Оскільки такі відносини існують за будь-яких умов, у тому числі й за умов планової економіки, поняття "ринок", зокрема ринок продовольства, у широкому розумінні не є категорією властивою лише певним економічним системам. Кожна економічна система характеризується певним властивим їй господарським механізмом та інститутами, які й визначають форми існування тих чи інших товарів.

Ринок продовольства відноситься до ринків споживчих товарів на відміну від ринків виробничого (промислового) споживання, до яких можна віднести, зокрема, ринок сільськогосподарської сировини. Споживчі товари призначені для безпосе-

реднього задоволення потреб населення. Товари виробничого споживання використовуються промисловими підприємствами у вигляді сировини або засобів виробництва. Ця принципова відмінність між товарами за їх кінцевим призначенням обумовлює суттєві характерні особливості, притаманні ринкам цих товарів.

Чи не найважливішим об'єктом аналізу товарних ринків є ринкова кон'юнктура. Аналіз кон'юнктури продовольчого ринку передбачає вивчення таких основних процесів і показників: а) виробництво продукції, яке формує рівень її пропозиції; б) попит на продовольчі товари та їх споживання; в) оборот продовольчих товарів та рівень цін на окремі їх види.

Поряд з обсягом виробництва і споживання суто продовольчих товарів необхідно звернути увагу й на обсяги виробництва та розподіл сільськогосподарської продукції. Результативність функціонування галузі сільського господарства в цілому є важливим фактором, який впливає на характер розвитку продовольчого ринку, зокрема на пропозицію продовольчих товарів. Сучасний стан ринку продовольства в Україні характеризується низьким рівнем організованості.

Слід зазначити комплексний вплив більшості факторів як на попит, так і на пропозицію продовольчих товарів. Так, рівень цін на продукти харчування є фактором, який безпосередньо впливає на економічний стан та активність їх виробників, на обсяги споживання продовольства. Рівень доходів населення безпосередньо визначає його купівельну спроможність і тим самим сигналізує виробникам про те, продукція якого обсягу й асортименту може бути реалізована. Особливості механізму збуту також впливають як на задоволення попиту споживачів, так і на можливості збільшення пропозиції товару. Отже, ринкова кон'юнктура визначається комплексом певних умов і факторів, які перебувають у взаємозв'язку; і незважаючи на багатоплановість, є цілісною категорією.

Наша країна не є першопрохідником у проведенні аграрних реформ і переведенні сільського господарства на ринкові умови функціонування. У країнах,

що досягли найбільших успіхів у розв'язанні продовольчої проблеми, створена соціально орієнтована ринкова економіка, модель якої удосконалювалась протягом десятиліть. Тому вивчення досвіду інших країн, які пройшли важкий шлях адаптування сільського господарства до ринкового середовища, представляє значний інтерес. Особливо цінним у цьому аспекті повинно стати вивчення досвіду постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи. Вони розпочали ринкові перетворення на кілька років раніше України. Розмаїття стартових передумов аграрних перетворень у цих країнах тільки посилює зацікавленість у їх вивченні.

В усіх постсоціалістичних країнах аграрна реформа стала невід'ємною складовою частиною загальноекономічних реформ. За взірць тут обрано модель розвинутих країн Заходу, де загальносуспільний розвиток базується на економічному зростанні, удосконаленні демократії та дотриманні свобод особи. Якраз у такому середовищі можливий поступальний розвиток суспільства, широке використання здібностей кожної конкретної людини і суспільства в цілому.

Найбільш вдалим можна вважати процес трансформації в сільському господарстві Східних земель Німеччини, оскільки саме тут швидко було досягнуто створення ефективної господарської структури. Сільськогосподарські підприємства призвичаїлись до нового економічного порядку і виявилися не менш життєздатними за аналогічні структури Західних земель. Цього було досягнуто завдяки чіткому визначенню цілей трансформації, для проведення якої виділявся короткий проміжок часу, було встановлено моніторинг за ходом реформ, держава виділила значні кошти на їх проведення.

Досвід усіх постсоціалістичних країн переконує в тому, що в умовах формування ринкових відносин держава повинна брати активну участь у створенні відповідної ринкової інфраструктури. Уряд не може залишитися стороннім спостерігачем, а повинен стати найактивнішим учасником ринкових відносин. З цією метою за участю держави повинні створюватись необхідні

державні та недержавні організації та підприємства.

У другому розділі проаналізовано основні тенденції у формуванні регіонального продовольчого ринку. Встановлено тенденції зміни попиту на продовольчі товари та їх споживання населенням. Зазначається, що однією з основних характеристик ринку вітчизняної економіки останніх п'яти років є гіперінфляція, тобто період загального зростання цін. Наявність інфляції зовсім не означає, що всі ціни рухаються в одному напрямку або змінюються в однаковій мірі. Аналіз індексів цін окремих продовольчих товарів показав, що їх величина дуже різниться між собою. Характерним є також нерівномірне зростання цін на окремі види товарів по роках.

Групування товарів за індексом цін, проведене таким чином, щоб у кожному з груп потрапила однакова кількість їх видів, показало, що в найбільшій мірі зменшилися обсяги реалізації тих товарів, які подорожчали найбільше (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив індексу цін на обсяг продажу продуктів харчування підприємствами роздрівлі Львівської області, 1990-1994 рр.

Групи товарів за індексом зростання цін на них, разів	Кількість видів товарів у групі	Середній індекс зростання цін, разів	Середній темп зміни обсягів продажу, %
I - до 19000	5	16352	39.8
II - 19001 - 27100	5	22839	34.5
III - 27101 і більше	5	31849	32.7
Разом і в середньому	15	23680	35.7

У групі товарів з найменшим зростанням цін їхня реалізація в 1994 році становила 39.8% обсягу 1990 року. Загалом можна констатувати як факт тенденцію до помітного зменшення продажу тих продовольчих товарів, ціни на які зростають у більшій мірі. Але такий висновок не є категоричним, оскільки загальний рівень зменшення між групами не є істотним. Ми не можемо з упевненістю твердити, що підвищення ціни товару обов'язково викличе зменшення його реалізації, якщо таке підвищення відбувається на тлі високого загального рівня інфляції. Враховуючи специфіку економічної ситуації в нашій країні, не можна здійснити повноцінне дослідження еластичності попиту на окремі види

продовольчих товарів, тому доводиться обмежитися порівняльним аналізом.

Порівняння обсягів реалізації основних груп продовольчих товарів з їх виробництвом і споживанням також дозволило зробити кілька важливих висновків. Перш за все чітко проявляє себе тенденція до зростання, звуження продовольчого ринку у Львівській області. Якщо в 1990 році більше половини спожитих населенням області овочів, риби, рибопродуктів, цукру були придбані у закладах роздрібної торгівлі, то в 1994 році такий стан збережено лише щодо риби та рибопродуктів. А що стосується овочів та картоплі, то в 1994 році лише, відповідно, кожен шостий і кожен тридцятий кілограм цих продуктів були придбані для споживання в закладах торгівлі. Відбувається процес натуралізації сільськогосподарського виробництва. Велику роль тут відіграло значне розширення особистих підсобних господарств населення. Якщо в 1990 році в особистому секторі вироблялося 45,5 відсотка всієї валової продукції сільського господарства, то у 1994 році - вже 61,3%, у тому числі 67,5% продукції тваринництва. Населення здебільшого прийшло до самозабезпечення багатьма видами продуктів харчування.

Зменшення обсягу реалізації продовольчих товарів відбувається у значно більшій мірі, ніж спад їх виробництва. Так, за 1990-1994 рр. виробництво м'яса і м'ясопродуктів на душу населення в області зменшилося з 65,6 до 36,6 кг, або ж на 44,2%, а їх реалізація в роздрібній торгівлі - з 27,3 до 10,5 кг, або ж у 2,6 разів. Аналогічна ситуація склалася і в інших товарних групах.

На всіх стадіях ринкового просування товарів (виробництво - реалізація - споживання) відбулося значне скорочення обсягів їх руху. Але зниження показників, які характеризують сферу реалізації, найбільш помітне. Це викликано в першу чергу безпосереднім контактом сфери торгівлі з доходами громадян, їх платоспроможним попитом. Протягом 1990-1994 рр. відбулося катастрофічне зниження рівня реальних доходів населення.

При загальному зростанні цін і тарифів на платні послуги в 11865 разів,

заробітна плата робітників і службовців зросла лише в 4959 разів, а оплата праці сільських трудівників - у 3933 рази. Ціни на продовольчі товари протягом досліджуваного періоду зросли у 2,4 разів більше, ніж зарплата робітників і службовців і у 3,0 рази більше, ніж оплата праці в колективних сільськогосподарських підприємствах.

Зниження реальної заробітної плати, погіршення співвідношення між доходами і прожитковим мінімумом привели до значних деформацій у структурі грошових витрат населення. Оскільки потреба в продуктах харчування є найпершою із потреб, то населення змушене їх купувати, незважаючи на значне подорожчання. У зв'язку з цим різко зростає питома вага витрат на харчування в структурі використаного сукупного доходу, який включає всі джерела доходів, у тому числі від особистих підсобних господарств. Якщо порівняно недавно населення Львівської області витрачало на продукти харчування третину своїх доходів, то в 1994 році в міських жителів цей показник зріс до 64,1%, а в сільських жителів - до 84,6%. При цьому значно зменшилася питома вага витрат на придбання непродовольчих товарів. У результаті маємо штучну кризу надвиробництва, великі проблеми з товаропросуванням, що для економіки дуже загрозово.

Призвичаєння населення до нових дуже важких економічних умов виразилося у зміні структури товарообороту. У 1990 році продовольчі товари в цій структурі займали 44,4%, а непродовольчі - 55,6. В 1994 році це співвідношення вже становило, відповідно 65,5 і 34,5.

Розрахунки показують, що якби вся сільськогосподарська продукція в країні реалізовувалася за ринковими принципами, то в населення не вистачило б коштів для її придбання. У таких умовах неминучим було б значне зниження цін на продовольчі товари і повна збитковість усіх товаровиробників. Цей процес у значній мірі пом'якшується виведенням більшої частини продукції з ринкового обороту через натуралізацію сільського господарства. Але таке розв'язання проблеми не мо-

жна вважати раціональним, воно свідчить про неефективність існуючої економічної системи. Отже, на сучасному етапі основною ринковою проблемою в нашій країні є недостатній попит, тому необхідні спеціальні заходи його стимулювання.

Механізм ринкового господарства не зводиться лише до дії економічного закону попиту і пропозиції, який стихійно приводить у взаємну відповідність ціни, виробництво і споживання товарів. Дослідження дії цього механізму повинно включати вивчення діяльності основних агентів ринку підприємств, їхньої поведінки в різних обставинах. Лише взаємодія дрібних, середніх та великих підприємств, кожне з яких виконує свої власні незалежні функції, визначає характер розвитку подій на ринку.

Центральною фігурою ринку є підприємець. Оскільки досягнення ринкової рівноваги є безперервним процесом, то якраз зусилля підприємця з переміщення засобів і ресурсів роблять цей процес впорядкованим.

Аграрне підприємництво нічим не відрізняється від інших його видів. Особливість полягає лише в технологічних процесах і в тому, що воно функціонує на особливих сегментах єдиного ринку. Будь-яке сільськогосподарське підприємство є живим організмом, який чутливо реагує на зміни зовнішнього середовища. Основними елементами цього середовища є ціни, податки, рівень конкуренції, пільги тощо.

За сучасних економічних умов ринковий стратегічний напрям розвитку сільськогосподарських підприємств практично неможливий. Адже він передбачає перш за все агресивність у завоюванні певних сегментів ринку. Господарства ж здебільшого змушені притримуватися пасивної стратегії згортання обсягів виробництва, допускають його натуралізацію. Причому така тенденція характерна не лише для колективних сільськогосподарських підприємств, але й фермерських та особистих підсобних господарств. Це знайшло своє вираження у значному скороченні споживання ресурсів.

Непростою є ситуація з використанням трудових ресурсів. Протягом 1990-1994 рр. у колективних сільськогосподарських підприємствах Львівської області кількість зайнятих скоротилася з 198.0 до 150.1 тис.чол. Чисельність управлінських працівників при цьому не скорочується. Затрати на їх утримання надмірно високі, що знижує конкурентноспроможність підприємств.

Всі підприємства агропромислового комплексу області різко скоротили обсяги капітальних вкладень. У порівняльних цінах 1991 року вони зменшилися з 568 млн.крб. в 1990 році до 244 млн.крб. в 1994 році. При цьому питома вага капіталовкладень у підприємства АПК в їх загальному обсязі по народному господарству зменшилось з 35 до 19%. Особливо різке скорочення відбулося в сільському господарстві (з 298 до 62 млн.крб. в порівняльних цінах). Питома вага галузі у капіталовкладеннях в АПК зменшилася з 52.5 до 25.2%. Таким чином, найбільш обділеним капіталовкладеннями з усіх сфер економіки виявився агропромисловий комплекс, а в середині нього - сільське господарство.

Деінтенсифікація сільськогосподарського виробництва знайшла своє вираження у витісненні зі структури посівних площ у колективних господарствах інтенсивних культур. Протягом 1990-1994 рр. посівні площі технічних культур в громадському секторі області зменшилися з 83.8 до 53.4 тис.га, картоплі - з 16.2 до 5.5 тис. га, овочів - з 7.5 до 2.5 тис.га. Таке скорочення посівних площ інтенсивних культур не було компенсоване розширенням посівів в індивідуальному секторі (крім картоплі).

Аналогічні процеси відбуваються у тваринництві. Протягом 1990-1994 рр. в усіх категоріях господарств Львівської області поголів'я тварин у перерахунку на умовні голови скоротилося з 1054.6 до 854.1 тис.голів. Особливо значне скорочення поголів'я відбулося у птахівництві та вівчарстві. На 250 тисяч зменшилося поголів'я великої рогатої худоби. Більше, ніж удвічі зменшилося поголів'я свиней у громадських господарствах при деякому його збільшенні в індивідуальному секторі.

Нераціональні, абсурдні економічні умови в агропромисловому комплексі спричинили неадекватну їм реакцію аграрних товаровиробників. Абсурдність економічних правил виявляється в тому, що при вкрай нераціональному харчуванні населення вони не стимулюють зростання виробництва, а навпаки, змушують сільських товаровиробників зменшувати споживання ресурсів і випуск продукції. Крім того, вони змушують їх зривувати асортимент виробленої продукції, що ще більш збіднює і так небагатий вибір продовольчих товарів на вітчизняному ринку.

Для ефективного забезпечення населення продуктами харчування необхідна чітка взаємодія всіх складових частин єдиного виробничого циклу продовольства. Надзвичайно важливою, зв'язуючою ланкою системи виробництва продовольчих товарів є діяльність підприємств переробки сільськогосподарської продукції. Вони виступають самостійним суб'єктом ринку продовольства, від діяльності якого у певній мірі залежить кількість, якість і ціна продовольчих товарів, які пропонуються населенню. Участь переробних підприємств у ринковій діяльності полягає в тому, що вони, з одного боку, виступають споживачами сільськогосподарської продукції, з іншого, продавцями продовольчих товарів, які безпосередньо використовуються для споживання.

У 1994 році харчова промисловість Львівської області налічувала 568 підприємств, виробництв, кооперативів. З них 219 функціонували у складі колективних сільськогосподарських підприємств, 199 відносилися до підсобної промисловості, 32 мали статус малих, спільних підприємств і кооперативів і 118 (серед яких найбільші, найпотужніші в області) були на самостійному балансі.

Характерною рисою сучасного стану харчової промисловості є незадовільне, вкрай низьке використання потужностей з випуску багатьох видів продовольчих товарів. Стрімко знижується використання потужностей з виробництва ковбасних та макаронних виробів, плодоовочевих консервів, молочної та маргаринової продукції. Далеко не повним є використання потужностей для випічки хліба та

хлібобулочних виробів. Ефективніше використовується устаткування для виробництва цукру-піску, етилового спирту, горілки та лікєро-горілочаних виробів, тваринного масла.

Сумарних потужностей підприємств харчової промисловості в основному вистачає для переробки сільськогосподарської продукції і виробництва тієї кількості продовольчих товарів, на яку сформувався попит. Однак важливо встановити як співвідносяться показники потужностей з нормативною потребою населення області в продовольчих товарах. Ситуація тут дуже неоднорідна. Так, якщо орієнтуватися на нормативи Академії наук України, потужностей для переробки м'яса і виробництва м'ясопродуктів вистачає лише на 57.7% від нормативних потреб області, масла - на 49.4%, продукції з незбираного молока - на 84.8%. Щоправда значна частина м'яса і молока переробляється в особистих підсобних господарствах. Водночас середньорічних потужностей устаткування для виробництва борошна є в півтора рази більше, круп і макаронів - удвічі більше, ніж потрібно області за нормами забезпечення населення цими видами продовольчих товарів.

Перспективи розвитку харчової промисловості повинні обумовлюватися, виходячи з необхідності виконання таких завдань :

- якмога повнішої переробки виробленої сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності її використання, недопущення непродуктивних втрат при її переробці, транспортуванні, зберіганні;

- підвищення якості продовольчих товарів до рівня конкурентноспроможності з урахуванням цінового співвідношення з аналогічними товарами імпортного виробництва;

- підвищення товарності продукції, виробленої у приватних господарствах населення, припинення натуралізації сільськогосподарського виробництва.

У третьому розділі окреслено перспективи розвитку регіонального ринку

продовольства. Зазначається, що досягнення медичних норм харчування населення за рахунок місцевого виробництва не є нереальним навіть при існуючому рівні продуктивності сільськогосподарських культур і тварин.

У результаті порівняння фактичного виробництва продуктів харчування з їх потребою встановлено, що найгірша ситуація склалася із забезпеченням населення області овочами і фруктами - рівень забезпечення відповідно 32,0 і 23,4% (таблиця 2). Критична ситуація склалася із забезпеченням м'ясними продуктами - 52,8% та яйцями - 60,8%. Зазначимо, що кілька років тому споживання окремих з названих продуктів було близьким до нормативного. У сучасних умовах для того, щоб досягти споживання 360 кг молока на душу населення при 90% рівні товарності необхідно підвищити продуктивність корів до 2770 кг на рік, що не можна вважати надто високим показником (у 1986-1990рр. фактичний середньорічний удій молока на одну корову в господарствах громадського сектора області становив 3240 кг).

Таблиця 2

Забезпеченість населення Львівської області продуктами сільського господарства, 1994 рік

Види продуктів	Медична річна норма на душу, кг	Фактичне споживання, кг	Загальна потреба, тис.т.	Фактично вироблено, тис.т.	Вироблено у % до потреби
М'ясо і м'ясопродукти	70	30.7	193.9	102.4	52.8
Молоко і молокопродукти	360	296.2	997.2	965.7	96.8
Хліб і хлібопродукти	107	194.0	296.4	903.1	304.7
Цукор	38.7	31.9	106.4	141.0	132.5
Олія	13.7	7.8	37.9	-	-
Риба і рибодукти	14.5	2.8	40.2	-	-
Яйця, шт	285	168	789.5	480.0	60.8
Картопля	120	163.1	332.4	979.9	294.8
Овочі	152	46.6	421.0	134.6	32.0
Фрукти і ягоди	84	19	232.7	54.5	23.4

Враховуючи те, що в області є 22,5 тис. га багаторічних насаджень, причому 80% їх зосереджено в господарствах населення, то при урожайності 100 ц/га було б досягнуто забезпечення населення фруктами і ягодами. Такий показник урожайності не є надто високим, треба лише організувати чітку систему заготівель фруктів і ягід від населення, яка сьогодні практично відсутня. Для досягнення

самозабезпечення області овочами треба розширити площі під ними, оскільки при сучасному їх розмірі з кожного гектара необхідно збирати по 434 ц, що практично є неможливим.

Незадовільним є також забезпечення населення Львівської області м'ясом і мя'сопродуктами. Розрахунки показують, що навіть при досягненні середньодобових привісів великої рогатої худоби в 800г і свиней - 500г, при наявному поголів'ї це завдання розв'язати неможливо. Тому треба нарощувати поголів'я тварин, особливо свиней і птиці, тим більше, що виробничі потужності свинокомплексів і птахофабрик використовуються недостатньо.

Цілком зрозуміло, що нарощування виробництва продукції рослинництва і тваринництва можливе лише за умови відповідної політики у сфері доходів населення. В іншому разі додаткова продукція не знайде споживача, не буде за що її купити.

Отже, першою необхідною умовою піднесення сільськогосподарського виробництва повинен стати комплекс заходів із стимулювання попиту на продовольство. По-друге, нормальні умови для розширеного відтворення в галузі можливі лише при підтриманні раціонального паритету цін на сільськогосподарську і споживану промисловою продукцію. По-третє, необхідний також захист сільськогосподарської галузі від монополізму переробних підприємств, які входять до складу агропромислового комплексу.

Функціонування ринку як базисної складової ринкової економіки передбачає наявність високоорганізованої мережі спеціальних установ та організацій, які забезпечили б швидкий рух та перерозподіл товарів, капіталів, праці. Ця мережа, діючи у вигляді цілісної системи, формує інфраструктуру ринку - сукупність об'єктів з обслуговуючими функціями.

Головним напрямом реформування і розвитку елементів ринкової інфраструктури (аналоги функціонували й раніше) є їх демонополізація.

Монополізована державою інфраструктура АПК, зокрема система заготівлі сільськогосподарської продукції, переробна промисловість, виключають конкуренцію у цих сферах. Це збільшує втрати продукції, підвищує затрати на транспортування, переробку, зберігання, а в окремих випадках викликає відмову монополіста від надання виробникові певних видів послуг. Кінцевим результатом таких перекосів є відсутність одних видів продовольства та непомірна ціна на інші. Практика свідчить: у тих сегментах ринку, де втручання приватного сектора чи приплив товарів закордонного виробництва створює особливо гостру конкуренцію, ціни на продовольчі товари є помітно нижчими.

Перехідний період від адміністративно-командної системи управління економікою до ринкової моделі знаменується перш за все зміною функцій держави у її впливі на народногосподарські процеси. Коштів, сконцентрованих у державному бюджеті, сьогодні не вистачає навіть на фінансування тих програм, забезпечення виконання яких у будь-якому випадку повинно залишатися у віданні уряду та органів влади на місцях. Тим більше треба відмовитись від уявлень і сподівань, що держава й далі опікуватиметься галузями, братиме на себе розв'язання більшості економічних проблем.

На нашу думку, в умовах перехідного періоду помітне місце повинні окрім економічних займати й директивні методи впливу на продовольчий ринок, значимість яких може поступово зменшуватись у міру розбудови основних елементів ринкової моделі господарювання. Регулююча роль держави залишається високою і в умовах ринкової економіки.

В И С Н О В К И

1. Ринок продовольства відноситься до ринків споживчих товарів з низькою еластичністю попиту. Характерними його ознаками є порівняно невисокий рівень монополізації, сприятливі обставини для розвитку галузевої конкуренції. Однак незамінність продуктів харчування, здебільшого низький технологічний рівень

виробництва сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, відсутність ефективної системи їх розподілу є обставинами, внаслідок яких ефективні реформи ринкового характеру у сфері продовольчого забезпечення неминуче супроводжуються матеріальними і соціальними втратами.

2. Активні й радикальні заходи з реформування аграрних відносин, перекладення частини функцій державного регулювання продовольчої сфери на спеціально створені інститути перехідного періоду в постсоціалістичних центральноевропейських країнах зумовили стабілізацію їх внутрішніх аграрних ринків, створили передумови для нарощування виробництва доступних для населення продовольчих товарів. Ці країни перебувають у кращому становищі, ніж Україна, де реформи досі здійснювалися мляво й непослідовно. Однак заполітизованість і поспішність реформістських заходів в окремих країнах (лібералізація цін на продовольчі товари, орієнтація на розвиток фермерських господарств тощо) призвели до того, що продовольчі ринки у них стабілізувалися на надто низькому рівні, а це негативно вплинуло на рівень життя населення.

3. Дослідження тенденцій стану продовольчого ринку в останні роки переконливо свідчить, що у системі товаропросування на зміну ринкової кон'юнктури найактивніше реагує роздрібна реалізація товарів. У другу чергу на такі зміни реагує споживання, найбільш інертнішим з цієї точки зору є сільськогосподарське виробництво.

4. В останні роки у Львівській області споживання населенням основних продуктів харчування помітно знизилось. Особливе зниження відбувається у найцінніших видах продовольчих товарів - м'яси і м'ясопродуктах, овочах. Тому замість білково-вітамінного поступово формується набагато менш цінний біологічно, в основному вуглеводний тип харчування. Крім того, в області рівень споживання м'ясопродуктів, яєць, овочів, риби, олії помітно відстає від середнього в Україні, що вказує на необхідність вжиття невідкладних заходів для розв'язання

продовольчої проблеми в регіоні.

5. Незважаючи на край нерациональне харчування населення, сільськогосподарські підприємства не мають ніякого стимулу до нарощування виробництва продукції. Скорочення посівних площ під овочевими та технічними культурами в колективних сільськогосподарських підприємствах Львівської області не компенсується їх розширенням у індивідуальному секторі. Помітно зменшується база для виробництва м'яса, зокрема поголів'я великої рогатої худоби на відгодівлі в усіх категоріях господарств. Звужується асортимент виробленої продукції, що збіднює і так небагатий вибір продовольчих товарів вітчизняного виробництва.

6. Протягом 1989-1994 років площа сільськогосподарських угідь у підсобних господарствах населення області збільшилася втричі. При цьому виробництво валової продукції рослинництва у приватному секторі за цей період зросло ненабагато, а тваринницької - дещо знизилось. У підсобних господарствах населення виробляється значна частина сільськогосподарської продукції і продуктів харчування для власного споживання, що значно пом'якшує продовольчу проблему. Однак орієнтуватися на розміщення сільськогосподарського виробництва у низькотоварних, непридатних для передових інтенсивних технологій невеликих за розміром підсобних (подвірних) господарствах є безперспективним напрямом розвитку аграрної сфери.

За останні роки показник виходу валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у фермерських господарствах перевищив аналогічний показник громадських господарств в 1,4 рази. Особливо переконливої переваги фермерські господарства досягли у веденні землеробства. Але розвиток фермерства вимагає часу, інвестицій, посиленої уваги і допомоги з боку держави.

ПРОПОЗИЦІЇ

1. На місце розрізнених видів аграрної і промислової діяльності на селі

повинна прийти система інтегрованого агропромислового виробництва. Формування такої системи повинно відбуватися як за рахунок розвитку малих переробних підприємств, так і через участь у приватизації великих переробних підприємств сільськогосподарських виробників. Така інтеграція дозволить знизити затрати на виробництво продовольчих товарів, уникнути деяких надбавок до кінцевих реалізаційних цін на них, більш повно переробляти сільськогосподарську продукцію й використовувати відходи її переробки.

2. Для визначення доцільності введення у дію нових потужностей переробки сільськогосподарської продукції в місцях її виробництва доцільно порівняти потужності діючих підприємств харчової промисловості з нормативною потребою населення регіону в продовольчих товарах. Тому введення в дію малих підприємств, ліній, цехів з переробки м'яса та молока в області особливо перспективне, у меншій мірі суперечитиме з наявністю великих підприємств з переробки тваринницької продукції.

3. Біржові торги в перспективі очевидно не відіграватимуть помітної ролі у формуванні кон'юнктури регіонального продовольчого ринку. Певне значення для урегулювання системи цін на ринках сільськогосподарської продукції і продовольства матимуть торги зерном, цукром, деякими іншими зручними для зберігання і транспортування товарами. Більш важливим буде функціонування біржової системи на державному рівні, оскільки закупки продукції для спеціальних потреб держави здійснюватимуться за цінами, встановленими на біржових торгах.

4. Зважаючи на нерозвиненість інфраструктури регіонального продовольчого ринку, брак підготовлених кадрів для проведення комерційної діяльності на підприємствах - виробниках сільськогосподарської продукції і продовольства, необхідно створити при обласному управлінні сільського господарства маркетингову службу, яка б діяла на напівкомерційних засадах. До основних функцій такої

служби повинні відноситись пошук ринків збуту, консультування клієнтів про порядок експортування продукції, умови проведення біржових торгів та інших комерційних операцій, оформлення документації на експорт товарів. Коло клієнтів, яких обслуговує маркетингова служба, не варто обмежувати відомчою ознакою.

5. Маркетингова система агропромислового сектора економіки України повинна поступово наближатися до аналогічних систем країн, що застосовують принципи вільного ринкоутворення та мають розвинене сільськогосподарське господарство. Для цього треба усунути ряд недоліків, що негативно впливають на її розвиток. Серед них: монополія держави, особливо в зберіганні та переробці сільськогосподарської продукції; недосконалість ф'ючерсного ринку та мережі біржової й аукціонної торгівлі; слабкість національних компаній у сфері експортно-імпоротної торгівлі тощо.

6. Необхідно відмінити податок на добавлену вартість на основні види продовольчих товарів (ті, які включені до споживчого кошика, на основі якого обчислюється величина прожиткового мінімуму). Доцільно також звільнити від оподаткування прибуток, отриманий при експлуатації новостворених у сільській місцевості підприємств та потужностей з виробництва продуктів харчування на 3 роки, а для регіонів з особливо нерозвинутою виробничою інфраструктурою на селі – до 5 років. Такі податкові пільги мають аналоги у світовій практиці, а позитивний ефект від їх впровадження буде достатньо помітним.

7. Нормальне функціонування продовольчого ринку можливе лише при достатньо високому рівні грошових доходів громадян, який у свою чергу визначає платоспроможний попит на продовольчі товари. Мінімальна місячна заробітна плата в Україні, встановлена оцінкою вартості споживчого кошика, повинна зрости у кілька разів. Лише тоді спрямовані на придбання продовольчих товарів кошти зможуть підтримати нормальне функціонування підприємств – виробників сільськогосподарської продукції і продовольства. Розв'язання продовольчої

проблеми, таким чином, прямо пов'язане із зміною політики у сфері доходів насе- та визначення межі малозабезпеченості. Підвищення плати в свою чергу повинно ґрунтуватися на зростанні продуктивності праці. Це повинно бути основним напрямом і основною метою виробничої реальності кожного підприємства і господарства.

За темою дисертації опубліковано роботи :

1. Кооперація селянських господарств в умовах переходу до ринку// Проблеми кооперації в сільському господарстві: Тези Міжнародної конференції. - Львів, 1995. - с.120-122, (у співавторстві), 0,12 дар., в т.ч. автора 0,06 дар.

2. Перспективи розвитку різних форм господарювання у Львівській області// Економічний вісник №1/ЛДСГІ. - Львів, 1995. - с.43-44, (у співавторстві), 0,15 дар., в т.ч. автора 0,10 дар.

3. Деякі аспекти розвитку регіональних ринків сільськогосподарської продукції// Проблеми економічної політики у вільних економічних зонах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Частина II. - Чернівці, 1995. - с.27-28, (у співавторстві), 0,12 дар., в т.ч. автора 0,06 дар.

4. Деякі погляди на реформування системи оподаткування сільськогосподарських виробників// Податки в Україні: теорія і практика. Збірник наукових праць. - Луцьк, 1995. - с.45-47, (у співавторстві), 0,14 дар., в т.ч. автора 0,07 дар.

5. Розвиток системи просування сільськогосподарської продукції на продовольчому ринку// Вдосконалення виробничих відносин і управління сільськогосподарського виробництва різних форм господарювання. Збірник наукових праць/ЛДСГІ. - Львів, 1996. - с.55-58, 0,20 дар.

6. Стан та перспективи розвитку переробки сільськогосподарської продукції// Проблеми агропромислового комплексу України: стан і перспективи. Тези наукової конференції. - Львів, 1996. - с.190-191, 0,07 дар.

7. Економічна поведінка виробників сільськогосподарської продукції в умовах

кризи//Економічний вісник №2.-Львів:Львів. держ.с.-г. ін-т,1996.-с.253-254,0.15 д.ар.

АННОТАЦИЯ

Кирилейза В.П. Формирование и развитие регионального рынка продовольствия. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 - Экономика сельского хозяйства и АПК, Львовский государственный аграрный университет. Львов, 1996 год.

Защищаются особенности формирования и оценка состояния регионального рынка продовольствия в условиях экономического кризиса (на примере Львовской области). Выявлено влияние различных факторов на развитие продовольственного рынка. Обоснованы перспективные направления производства, переработки и реализации продуктов питания, необходимость поднятия платежеспособного спроса населения как основного условия развития продовольственного рынка.

ANNOTATION

V.P.Kyryleiza. The Forming and the Development of the Regional market of food. The thesis on searching of the scientific degree of the Candidate of Economics on the speciality 08.07.02 - The Economics of agriculture and AIC, Lviv State Agricultural University, Lviv, 1996.

The peculiarities of forming and the appraisal of the state of the regional market of food under conditions of food crisis are defended (on example of Lviv Region). The influence of different factors on the development of the market of food is discovered. The perspective directions of the organization of production, processing, and realization of food products, the necessity of raising of the solvent demand of people as the main condition of the development of the food market are motivated.

Ключові слова : продовольчий ринок, платоспроможний попит населення, ринкова інфраструктура, державне регулювання.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор

М.М. Павлишенко

Handwritten text, possibly a title or reference number, is visible at the top of the page but is extremely faint and illegible.

44138

AB 35.907